AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search
http://ageconsearch.umn.edu
aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

BULLETIN
of the Szent István University

SPECIAL ISSUE

PART II.

Gödöllő
2008

Editorial Board

Prof. György Füleki CSc. – *Chairman of the Editorial Board*

Prof. Miklós Mézes DSc. *editor*

Prof. Béla M. Csizmadia CSc.
Prof. Tamás T. Kiss CSc.
Prof. Gyula Huszenicza DSc.
Prof. Gábor Reischl DLA
Prof. István Szűcs DSc.

Edited by the Guest Editorial Board

Katalin Takács-György CSc, − C*hairman of the Guest Editorial Board*

József Lehota DSc
István Takács PhD
László Villányi CSc

With the support of

Faculty of Economics and Social Sciences, Szent István University

Management and Business Administration PhD School of Szent István University

Szerkesztőség

Szent István Egyetem
2103 Gödöllő, Páter Károly u. 1.

Kiadja a Szent István Egyetem

Felelős kiadó
Dr. Solti László egyetemi tanár, rektor

Technikai szerkesztő
Szalay Zsigmond Gábor

Felelős szerkesztő
Dr. Mézes Miklós egyetemi tanár

ISSN 1586-4502

Megjelent 380 példányban

Foreword

Tradition and Innovation – International Scientific Conference of (Agricultural) Economists
Szent István University, Gödöllő, 3-4 December, 2007

Tradition and Innovation – International Scientific Conference was held on December 3-6, 2007, in the frames of the anniversary programme series organized by the School of Economics and Social Sciences of the Szent István University. The aim of the conference was to celebrate the 50th anniversary of introduction of agricultural economist training in Gödöllő, and the 20th anniversary of the School of Economics and Social Sciences, which was founded in 1987.
The articles published in the special edition of Bulletin 2008 of the Szent István University were selected from the 143 presentations held in 17 sections of the conference and 30 presentations held at the poster section. The presentations give a very good review of questions of national and international agricultural economics, rural development, sustainability and competitiveness, as well as the main fields of sales, innovation, knowledge management and finance. The chairmen of the sections were Hungarian and foreign researchers of high reputation. The conference was a worthy sequel of conference series started at the School of Economics and Social Sciences in the 1990s.

Előszó

Tradíció és Innováció – Nemzetközi Tudományos (Agrár)közgazdász Konferencia
Szent István Egyetem, Gödöllő, 2007. december 3-4.

2007. december 3-6. között a Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kara (SZIE GTK) által szervezett jubileumi rendezvénysorozat keretében került megrendezésre a Tradíció és Innováció – Nemzetközi Tudományos Konferencia, amelynek célja volt, hogy méltón megünnepelje a gödöllői agrárközgazdász képzés fél évszázada történt elindítását, s ugyanakkor a Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar 1987-ben történt megalapításának 20. évfordulóját.
A Szent István Egyetem által kiadott Bulletin 2008 évi különszámában megjelentetett cikkek a konferencián 17 szekcióban elhangzott 143 előadásból, illetve a poszter szekcióban bemutatott 30 előadásból kerültek kiválasztásra. Az előadások jó áttekintést adtak a hazai és nemzetközi agrárközgazdaság, vidékfejlesztés, a fenntarthatóság és versenyképesség kérdései mellett az értékesítés, innováció, tudásmenedzsment, pénzügy fontosabb területeiről is. Az egyes szekciók elnöki tisztjét elismert hazai és külföldi kutatók töltötték be. A konferencia a Gazdaság- és Társadalomtudományi Karon az 1990-es években elkezdett konferencia sorozat méltó folytatása volt.

Dr. László Villányi
Dean / dékán

Contents / Tartalomjegyzék

Part I. / I. kötet

Agricultural and rural development and international view
Agrár- és vidékfejlesztés, nemzetközi kitekintés

ÁCS, SZ. – DALLIMER, M. – HANLEY, N. – ARMSWORTH, P.: Impacts of policy reform on hill farm incomes in UK 11
BIELIK, P. – RAJČÁNIOVÁ, M.: Some problems of social and economic development of agriculture 25
BORZÁN A. – SZIGETI C.: A Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió gazdasági fejlettségének elemzése a régiók Európájában 37
CSEH PAPP, I. Regionális különbségek a magyar munkaerőpiacon 45
NAGY, H. – KÁPOSZTA, J.: Convergence criteria and their fulfilment by the countries outside the Euro-zone 53
OSZTROGONÁCZ, I. – SING, M. K.: The development of the agricultural sector in the rural areas of the Visegrad countries 65
PRZYGODZKA, R.: Tradition or innovation – which approach is better in rural development? The case of Podlasie Region 75
TAKÁCS E. – HUZDIK K.: A magyarországi immigráció trendjei az elmúlt két évtizedben 87
TÓTHNÉ LŐKÖS K. – BEDÉNÉ SZŐKE É. – GÁBRIELNÉ TŐZSÉR GY.: országok összehasonlítása néhány makroökonómiai mutató alapján 101
VINCZE M. – MADARAS SZ. Analysis of the Romanian agriculture in the period of transition, based on the national accounts 111

Agricultural trade and marketing
Agrárkereskedelem, marketing

ADAMOWICZ, M.: Consumer behavior in innovation adaptation process on fruit market 125
FÉNYES, T. I. – MEYER, N. G. – BREITENBACH, M. C.: Agricultural export and import assessment and the trade, development and co-operation agreement between South Africa and the European Union 137
KEMÉNYNÉ HORVÁTH ZS.: The transformation of market players on the demand-side of the grain market 151
LEHOTA J. – KOMÁROMI N.: A feldolgozott funkcionális élelmiszerek fogyasztói szegmentálása és magatartási jellemzői 159
LEHOTA J. – KOMÁROMI N.: Szarvasgomba fogyasztói és beszerzési magatartásának szegmentálása és jellemzői 169
NYÁRS, L. – VIZVÁRI, B.: On the supply function of the Hungarian pork market 177
SZAKÁLY Z. – SZIGETI O. – SZENTE V.: Fogyasztói attitűdök táplálkozási előnyökkel kapcsolatban 187
SZIGETI O. – SZENTE V. – MÁTHÉ A. – SZAKÁLY Z.: Marketing lehetőségek az állati eredetű hungarikumok termékpályáján 199
VÁRADI K.: Társadalmi változások és a marketing kapcsolatának modellezési lehetőségei 211

Sustainability and competitivness
Fenntarthatóság, versenyképesség

BARANYAI ZS. – TAKÁCS I.: A hatékonyság és versenyképesség főbb kérdései a dél-alföldi térség gazdaságaiban 225
BARKASZI L.: A kukoricatermesztés hatékonyságának és eredményességének vizsgálata 2003-2006 évi tesztüzemi adatok alapján 237
JÁMBOR A.: A versenyképesség elmélete és gyakorlata 249
LENCSÉS E.: A precíziós gazdálkodás ökonómiai értékelése 261
MAGÓ, L.: Low cost mechanisation of small and medium size plant production farms 273
SINGH, M. K. – KAPUSZTA, Á. – FEKETE-FARKAS, M.: Analyzing agriculture productivity indicators and impact of climate change on CEECs agriculture 287
STRELECEK, F. – ZDENĚK, R. – LOSOSOVÁ, J.: Influence of farm milk prices on profitability and long-term assets efficiency 297
SZÉLES I.: Vidéki versenyképesség-versenyképes vidékfejlesztés: AVOP intézkedések és azok kommunikációjának vizsgálata 303
SZŐLLŐSI L. – NÁBRÁDI A.: A magyar baromfi ágazat aktuális problémái 315
TAKÁCS I. – BARANYAI ZS. – TAKÁCS E. – TAKÁCSNÉ GYÖRGY K.: A versenyképes virtuális (nagy)üzem 327
TAKÁCSNÉ GYÖRGY K. – TAKÁCS E. – TAKÁCS I.: Az agrárgazdaság fenntarthatóságának mikro- és makrogazdasági dilemmái 341

Authors' index / Névjegyzék 355

Part II. / II. kötet

Economic methods and models
Közgazdasági módszerek, modellek

BARANYI A. – SZÉLES ZS.: A hazai lakosság megtakarítási hajlandóságának vizsgálata367
BHARTI, N.: Offshore outsourcing (OO) in India's ites: how effective it is in data protection? 379
BORSZÉKI É.: A jövedelmezőség és a tőkeszerkezet összefüggései a vállalkozásoknál ... 391
FERTŐ, I.: Comparative advantage and trade competitiveness in Hungarian agriculture ... 403
JÁRÁSI É. ZS.: Az ökológiai módon művelt termőterületek nagyságát befolyásoló tényezők és az árutermelő növények piaci pozíciói Magyarországon..... 413
KODENKO J. – BARANYAI ZS. – TAKÁCS I.: Magyarország és Oroszország agrárstruktúrájának változása az 1990-es évektől napjainkig 421
OROVA, I. – KOMÁROMI, N.: Model applications for the spread of new products in Hungarian market circumstances 433
REKE B.: A vállalkozások egyensúlyi helyzetének változáskövető vizsgálata 445
ŠINDELÁŘ, J.: Forecasting models in management..... 453
SIPOS N.: A környezetvédelmi jellegű adók vizsgálata a fenntartható gazdálkodás vonatkozásában 463
VARGA T.: Kényszerű „hagyomány": értékvesztés a mezőgazdasági termékek piacán..... 475
ZÉMAN Z. – TÓTH M. – BÁRCZI J.: Az ellenőrzési tevékenység kialakítási folyamatának modellezése különös tekintettel a gazdálkodási tevékenységeket érintő K+F és innovációk elszámolására 485

Land utilization and farm structure
Földhasználat, gazdaságstruktúra

FEHÉR, I. – MADARÁSZ I.: Hungarian land ownership patterns and possible future solutions according to the stakeholders' view 495
FEKETE-FARKAS, M. – SINGH, M. K. – ROUNSEVELL, M. – AUDSLEY, E.: Dynamics of changes in agricultural land use arising from climate, policy and socio-economic pressures in Europe 505
LAZÍKOVÁ, J. – BANDLEROVA, A. – SCHWARCZ, P.: Agricultural cooperatives and their development after the transformation 515
ORLOVITS, ZS.: The influence of the legal background on the transaction costs on the land market in Hungary..... 525
SADOWSKI, A.: Polish land market before and after transition 531
SZŰCS, I. – FARKAS-FEKETE M. – VINOGRADOV, S. A.: A new methodology for the estimation of land value 539

Innovation, education
Innováció, tudásmenedzsment

BAHATTIN, C. – PARSEKER, Z. – AKPINAR BAYIZIT, A. – TURHAN, S.: Using e-commerce as an information technique in agri-food industry 553
DEÁKY Z. – MOLNÁR M.: A gödöllői falukutató hagyományok: múlt és jelen 563
ENDER, J. – MIKÁCZÓ, A.: The benefits of a farm food safety system 575
FARKAS, T. – KOLTA, D: The European identity and citizenship of the university students in Gödöllő 585
FLORKOWSKI, W. J.: Opportunities for innovation through interdisciplinary research ... 597
HUSTI I.: A hazai agrárinnováció lehetőségei és feladatai 605
KEREKES K.: A Kolozs megyei Vidéki Magyar fiatalok pályaválasztása 617
SINGH, R. – MISHRA, J. K. – SINGH, M. K.: The entrepreneurship model of business education: building knowledge economy 629
RITTER K.: Agrár-munkanélküliség és a területi egyenlőtlenségek Magyarországon 639
SZALAY ZS. G.: A menedzsment információs rendszerek költség-haszon elemzése 653
SZÉKELY CS.: A mezőgazdasági vállalati gazdaságtan fél évszázados fejlődése 665
SZŰCS I. – JÁRÁSI É. ZS. – KÉSMÁRKI-GALLY SZ.: A kutatási eredmények sorsa és haszna 679

Authors' index / Névjegyzék 689

KÉNYSZERŰ ÉRTÉKVESZTÉS A MEZŐGAZDASÁGI TERMÉKEK PIACÁN

TRADITIONAL EXIGENCY: LOSING VALUE IN MARKET OF AGRICULTURAL PRODUCTS

VARGA TIBOR

Abstract

Witnessing the long-standing resource insufficiency in Hungarian agriculture, the question arises: aside from obviously low efficiencies, to what extent have unfavorable prices led to this situation. In my presentation I will try to answer the question whether, assuming some kind of value-categories or other as given and measured against this, the permanent erosion of agricultural prices can be established. If so, could declining prices be connected to specific features of the agricultural sector? These answers may be useful for experts in make arrangements for decisions of agricultural policy. Research on micro-economic principles, shows that for an analysis of the value-distortion of our prices the equilibrium prices of the so-called "Walras market" (a hypothetical market model) may be used as a starting point. In comparison with these can be shown that oligopol and oligopson market players tend to raise sales prices and reduce purchase prices, and reduce quantities. Due to the nature of their business farmers as suppliers must accept further drop in prices from oligopolies (selling production capacity in a strong market position) and from oligopsonies purchasing agricultural products. Subsidies acquired legally for other purposes have been used by farmers to compensate created by the steady erosion of prices over the past few decades, a phenomenon not seen in other sectors and essentially attributed to agriculture.

Összefoglalás

A magyar mezőgazdaság tartósan forráshiányos állapotát látva, felvetődik a kérdés, hogy abban a joggal kifogásolt hatékonysági elégtelenségek mellett – az árak kedvezőtlen alakulása mennyiben játszhat szerepet. A cikkben arra keresem a választ, hogy – valamilyen értékkategória létezését feltételezve és elfogadva, ahhoz mérten – a mezőgazdasági árak tartós értékaránytalansága megállapítható-e? Amennyiben igen, az árak értékvesztése az agrárpiacok valamilyen sajátosságaihoz kapcsolható-e? S ha igen, akkor a kapott válaszok erősíthetik a mezőgazdasági támogatások indokoltsága mellett érvelő szakembereknek –elsősorban az agrárkormányzat e kérdésekkel a döntéselőkészítés szintjén foglalkozó munkatársainak – az álláspontját.A mikroökonómiának a tökéletes és tökéletlen piacok jellemzésével kapcsolatos megállapításaira támaszkodva bemutatom, hogy a mezőgazdasági árak értékeltérítettségének elemzéséhez ilyen kiindulási pontként felhasználhatók egy hipotetikus piacmodell, az un. „walrasi piac" egyensúlyi árai. Ehhez viszonyítva kimutatom az élelmiszerláncban az oligopol és oligopszon piaci szereplők értékesítési árnöveléséhez, felvásárlási árcsökkentéséhez és volumenkorlátozásához kapcsolódó értévesztés folyamatát. Bemutatom, hogy a mezőgazdasági termelők – agrársajátosságaik miatt piaci szereplőkként –a tökéletlen piaci árveszteséghez képest továbbiakat kénytelenek elkönyvelni a piaci erőfölény birtokában lévő termelési tényezőket értékesítő oligopóliumokkal és a mezőgazdasági termékeket felvásárló oligopszóniumokkal szemben. A mezőgazdasági termelők, ennek, az évtizedekkel ezelőtt kialakult, a gazdaság egyéb ágazataiban nem fellelhető, ezért alapvetően a mezőgazdaságra jellemző árveszteségnek a kompenzálására a más jogcímen kapott támogatásaikat használják.

Kulcsszavak: forráshiány, ár értékaránytalanság, támogatás, élelmiszerláncok

Bevezetés

E cikkemben én is az agrártársadalom alapvető problémájának, a mezőgazdasági termelés alacsony jövedelmezőségének okaira keresem a választ. A kérdés mögött kiinduló hipotézisünk, hogy mind a mezőgazdasági inputoknak, mind az outputoknak az árai értékaránytalanok. Ez az értékaránytalanság a rendszeres agrártámogatásnak – az 1929-33-as világgazdasági válság következményeit kompenzálni hivatott – bevezetésével, annak „mellékhatásaként", évtizedeken keresztül, fokozatosan alakult ki. A piac termelői oldala – miután árvárakozásaik képzése során csak az előző néhány év árait tudta értékarányos viszonyítási alapnak tekinteni – jellemzően elfogadta a piaci erőfölényben lévő ellenoldali szereplők árnyomásával, értékétől kis mértékben, de az évek során fokozatosan eltérített árdiktátumokat.

Természetesen, az árak értékaránytalanságának megállapításához az értékarányos árak meghatározására van szükség. Ezt a dolgozatban megteszem. A mikroökonómia összefüggésrendszerére támaszkodva, folyamatában kimutatom az értékvesztés tényét, majd e folyamat megfordításának céljából vizsgálom a létező támogatási gyakorlat eredményességét. Végezetül a mezőgazdasági támogatások indokoltsága mellett érvelő álláspontok erősítésének céljából vázolom egy – a támogatásokat az eddigiektől merőben eltérő alapokra helyező - támogatásfilozófia előnyeit.

Módszertan

Tekintettel arra, hogy egy áru értékét számszerűen meghatározni nem lehet, mert ahhoz – mint később kifejtem – ideális állapotok, világméretű tökéletes piac létezése lenne szükséges, a bevezetőben vázolt feladatokhoz a normatív közgazdaságtan eszközrendszerét alkalmazom. A normatív közgazdaságtan[1] jellemzően „gazdasági adatok nélkül" dolgozik, a gazdasági jelenségek, helyzetek logikai jellemzőit kívánja feltárni. A pozitív közgazdaságtan – az előbbivel szemben – a „számokat fogja vallatóra", alapvetően a statisztikára építi megállapításait.

Követem tehát a mikroökonómia hasonló kérdések tárgyalására kiterjedten alkalmazott metodikáját, amely gazdaságlogikai összefüggések láncolatával – a követhetőséget grafikus ábrázolással megkönnyítve – bizonyít.

Értékelméleti megközelítések

A gazdasági érték meghatározásával kapcsolatos nézeteket – anélkül, hogy részletes értékelésükben elmélyülnénk – alapvetően két csoportra oszthatjuk[2]: a termelésből kiinduló, és a szükségletek kielégítése felől közelítő értékelméletekre. Az előbbiek gyűjtőnéven a munkaértékelmélet megfogalmazói. Legismertebb képviselői Smith, Ricardo, Rotbertus, Carey és Marx. A másik a határ-elméletekből vezeti le értékelméletét. Ezt a nézetrendszert Menger, Jevons, Gossen, Wieser és Walras neve fémjelzi. Ha valamelyik elmélet mellett

---

[1] A normatív közgazdaságtan előírásokat és álláspontokat tartalmaz arra vonatkozóan, hogy minek „kellene lennie", és nem azzal foglalkozik hogy mi „van" [Pearce,1993]. Megállapításai nem a mérhető jelenségek, leírható folyamatok elemzéseire támaszkodnak, hanem értékítéletekre (value judgement), amelyek igazolására többnyire empirikus vizsgálatokat végeznek. Mindezekből következően részleteikben kidolgozott ajánlásokkal sem szolgálnak, csak többnyire olyanokkal, mint hogy „a profitot meg kell adóztatni", vagy „a monopóliumokat szabályozni kell". Viszont azáltal, hogy hátat fordít a pozitív közgazdaságtan szemléletmódjának és módszertanának, olyan összefüggésekre is rávilágít, amelyeket utóbbi sem észlelni, sem magyarázni nem képes (pl. a piac szereplőinek profitmaximalizálás melletti egyéb szempontjai).

[2] Természetesen az érték fogalmának számos egyéb meghatározása ismeretes a hasonlóságelemzésekben használatos változatától a hitelvek alapján definiáltakig. Cikkemben azonban – elsősorban annak terjedelmi korlátai miatt – csak az egyensúlyi ár- és értékkör mikroökonómiai keretein belül kívánok maradni.

akarunk állást foglalni, akkor egy „tyúk-tojás” probléma megoldására kell vállalkoznunk. Gazdasági tevékenységünk során értéket állítunk elő munkával, és azt elfogyasztjuk, vagy értékszükségletet elégítünk ki munkával. Az értékelmélet nyelvére lefordítva a kérdés úgy vetődik fel, hogy a termék értékét az újraelőállításához átlagosan szükséges társadalmi munkamennyiség határozza-e meg, vagy a szükséglet-kielégítés során betöltött szerepe (fontossága, hasznossága). Az ismert példánál maradva - miután a háztartásunkban az egymást követően elhelyezett hűtőszekrények értékéről inkább elhisszük, hogy csökken, akkor is, ha ugyanannyi munkát fordítottak az előállításukra, és ezért minden következő darabért csak egyre kevesebbet vagyunk hajlandók fizetni - számomra a határhaszon szemléletű megközelítés tűnik hitelesebbnek. Az érték meghatározódását a határhasznosság és határtermelékenység egyensúlyi áraiban – a tökéletesen összekapcsolódó részpiacok globális rendszerében, a walrasi piacmodellben – látom a leginkább életszerűnek.

A walrasi értékarányos ár[3]

Walras egy világméretű zárt gazdaságot feltételezett, amelyben minden szereplő minden gazdasági tevékenysége – közvetlenül, vagy közvetve – egymással összefügg. Így egy termék árának változása hat más termékek keresletére, és azon keresztül az árára is. A walrasi piac szereplői a kereslet, a kínálat és az árak kérdésében tökéletesen informáltak.

Ebben a rendszerben egy általános egyensúlyi helyzet áll fenn, az árak gyakorlatilag a kötött termelési technológiák mellett előállítható, és maradéktalanul előállítandó termékek cseréjének értékarányosságát biztosító értéksúlyok. Emiatt nominálértékük nem befolyásolja az egyensúlyi volumeneket, csupán arányaik. Ezért tehette meg Walras, hogy az egyik árat önkényesen 1-nek véve a többi árat ennek arányában fejezte ki.

Az áraknak egyensúlyi értékarányt kifejező tulajdonsága azt is jelenti, hogy bármelyik árat önkényesen megváltoztatva a többi ár azonnal hozzá igazodik az értékarányok megtartásával. Tehát értelmetlen a walrasi modellben árat változtatni. Amíg a technológiai összefüggések nem változnak, az árarányok is állandóak maradnak[4]. Az áraknak ez a stabil értékaránya a csak elméletileg létező globális tökéletes versenypiac feltételei között képzelhető el. Viszont ha ilyen piac létezne, az ott kialakuló árak értékarányosak lennének. Az arány tehát értékek között állna fenn, ezért a walrasi piaci árakat felfoghatjuk a termékek értékeiként. A termékek értékeinek tehát nem a piactól független abszolutizált, elvont értékeket tekintünk, hanem egy piac árait, azonban olyan piacét, amelynek viszonyai annyira tökéletesek, hogy a valóságban soha nem következnek be. A walrasi piacot így egy értékmeghatározó piacfilozófiaként értelmezzük.

A mezőgazdasági termelőt érintő piaci formák az élelmiszervertikumban

A mikroökonómia bizonyos alapösszefüggései [Kopányi et al,1990] rámutatnak arra, hogy ha egy piac két oldalának szereplői között eltérő mértékű koncentráció megy végbe, akkor a tökéletes (versenyző) piac helyett kialakul a tökéletlen (oligopol: kínálati, vagy oligopszon

[3] A walrasi globális piacmodelljének bemutatásakor Mátyás Antal [1973] gazdaságtörténeti tárgyú könyvére támaszkodtunk. A walrasi elmélet részletes ismertetését e könyv tartalmazza.

[4] Abban az esetben, amikor egy termék kínálata a rendszeren kívüli okok, katasztrófák, természeti károk (pl. aszálykár a mezőgazdasági termékek esetében) miatt nem képes kielégíteni saját keresletét egy lokális piacon, akkor – a piacok tökéletes kapcsolata révén – más piacokról azonnal megindul a helyi kereslet kielégítése. Amennyiben a keresletek kielégítése a világméretű piaci rendszeren belül nem oldható meg maradéktalanul, az említett előre nem látható okok miatt, akkor a termék szűkössége okán elindul az árarányok láncszerű változása. Az új árarányok mindaddig fennállnak, amíg a létező szűkösség fel nem oldódik, például a mezőgazdasági termékek esetében a következő betakarításig.

keresleti dominanciájú) piac. Megállapítja, hogy a profit maximalizálása céljából, keresleti koncentrált piaci formák esetében, csökken a felvásárlás mennyisége és nő a felvásárlási ár a tökéletes piachoz képest. A kínálati koncentrált piaci formákban ugyancsak csökken a kínálat, viszont emelkedik a termelői ár a versenypiachoz viszonyítva.

Az élelmiszervertikumban a koncentráció aránytalanságait az ún. „kancsó" ábra szemléletesen kifejezi. Azon, a vertikális szintekhez tartozó, eltérő „kancsóátmérő" (piaci szereplők száma) érzékelteti a koncentráció különbözőségeit.

1. ábra A koncentráció mértéke az élelmiszervertikumban
Forrás: Food, Inc. Corporate concentration from farm to consumer (Vorly, 2003) nyomán.

Az 1. ábra sematikus, azon jelentős leegyszerűsítéseket alkalmazok, viszont a jelenségek és összefüggések határozott megfogalmazásához az elvonatkoztatás ilyen mértéke szükséges.

A termelési tényezők piacán az oligopol formát tekintjük jellemzőnek, a nyilvánvaló koncentrációbeli különbségek és a piacok lokális korlátai miatt. A kínálati oldalhoz elsősorban a műtrágya-, növényvédőszer-, takarmány- és gépértékesítést soroljuk. A mezőgazdasági termelők nagy száma és gyenge érdekérvényesítése miatt e piacon a profit a termelők kárára realizálódik (2. ábra[5]).

A jól ismert, **általános oligopol piacon** a koncentrált kínálattal szemben nagyszámú vásárló van jelen (2.a. ábra). A termelési tényező értékesítői úgy ítélik meg a helyzetet, hogy a sok szereplő között lenne, aki magasabb áron is megvásárolná árujukat, és biztosan lenne olyan termelő, aki számára az ár már elfogadhatatlan. Ebből kiindulva addig bővítik kínálatukat, amíg az utolsó árujuk is gazdára talál. Ez a profitmaximalizáló, de kínálatszűkítő stratégia elzárja a termelési tényezőhöz jutást a kevésbé jövedelmezően gazdálkodó termelők csoportja elől.

Az általam vázolt, **mezőgazdasági oligopol piacon** azok a termelők is elfogadják a magasabb tényezőárat, akiknek jövedelmezősége ezt nem engedné meg. Ezt a tényezővásárláshoz vagy veszteségeik csökkentéséhez kapott támogatások teszik lehetővé. A támogatást a 2.b ábrán az A, B, B' piros háromszög területe mutatja. Az így, felerészben támogatással ellentételezett $(Q_0 - Q_M) \cdot (P_M - P_0)$ kék téglalap területével kifejezett árbevétel-többlet a tényezőt értékesítők gazdasági profitjának növekménye lesz.

[5] A piaci formákat bemutató ábráinkon az alábbi jelöléseket alkalmazzuk: MC=határköltség (marginal cost), MR=határbevétel (marginal revenue), AR=átlagbevétel (average revenue), P_0 =walrasi tökéletes piaci ár, P_M =monopol, oligopol piaci egyensúlyi ár, Q_0 =walrasi tökéletes piaci mennyiség, P_M =monopol, oligopol piaci egyensúlyi mennyiség, P_D =keresleti árváltozó, MFC=a tényező határköltsége (marginal factor cost), MRP=határtermék bevétel (marginal revenue product): a tényező határtermékének és a termék határbevételének a szorzata, VMP=határtermékérték (value marginal product): az adott inputtényező határtermékének piaci eladási áron számított értéke, AFC=a tényező átlagköltsége (average factor cost), P_S =kínálati árváltozó.

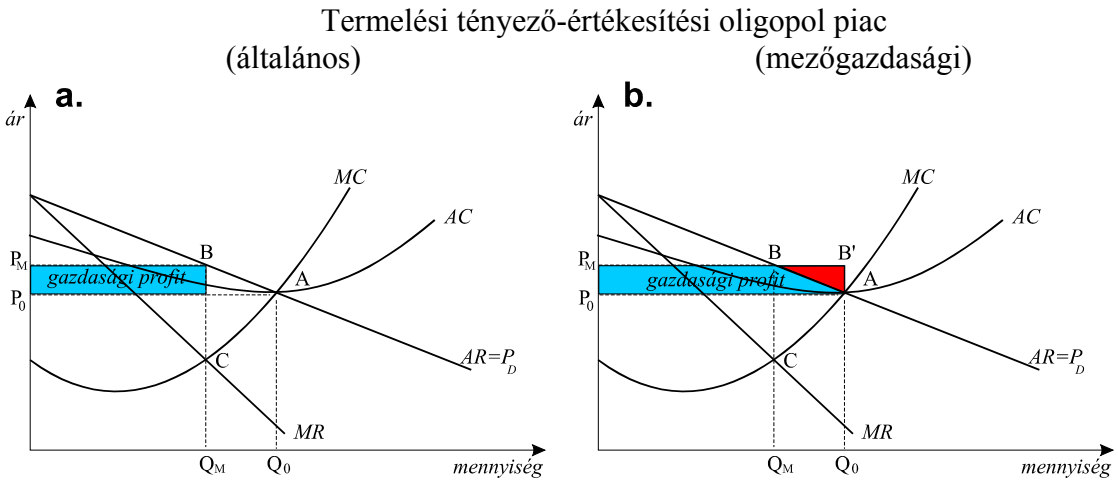

2. ábra Termelési tényező-értékesítési szerep általános és mezőgazdasági piacokon
Forrás: mikroökonómiai alapösszefüggések felhasználásával saját szerkesztés

A felsoroltaknál bonyolultabb az áralakulás útján lejátszódó piaci értékmegosztás a **mezőgazdasági termékek piacán**. A koncentráció különbözősége alapján e piacot oligopszonnak tekintjük. Az oligopszon piacot a tökéletes piachoz viszonyítva alacsonyabb árak, kisebb mennyiségek és nagyobb gazdasági profit jellemzi (3. ábra).

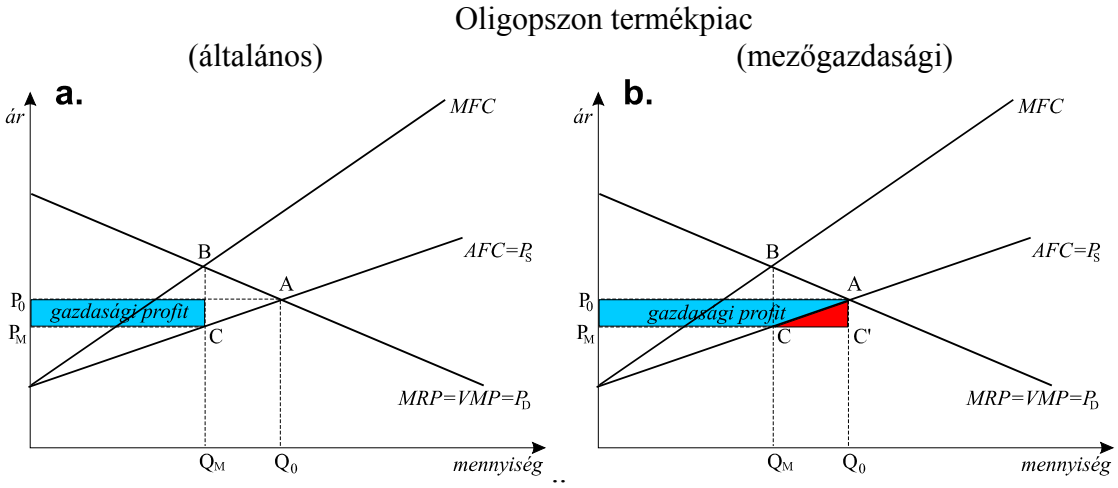

3. ábra Termékfeldolgozói szerepek általános és mezőgazdasági termékpiacokon
Forrás: mikroökonómiai alapösszefüggések felhasználásával saját szerkesztés

Az ismert, **általános oligopszon piacon** a termék felvásárlói a tökéletes piac nagyszámú szereplőihez képest jelentősen koncentrált vevőkört jelentenek. Az oligopszon felvásárlók lényegesen nagyobb kereslettel jelentkeznek, mint azt a versenypiaci felvásárlók tennék, ezáltal fajlagos költségeik – méretgazdaságossági okokra visszavezethetően – csökkennek. Viszont a felvásárlást a méretgazdasági előnyök határán túl is növelik, mert abban a szakaszban már az oligopszon piaci erőfölényük birtokában áralakító képességük biztosít számukra hasznot. A felvásárló számára a gazdaságos méreten túl valóban jelentkeznek többletköltségek, amelyek miatt határköltség görbéjük pozitív meredekségű lesz. Vagyis hamarabb – kisebb felvásárlási volumeneknél – éri el határköltségük és határbevételük az egyensúlyi állapotot, amelynél profitjuk maximális. A termelők érzik és elfogadják, hogy – miután kisebb a kereslet, mint amekkorára számítottak – a várakozásaik szerintinél alacsonyabb árakon tudnak csak értékesíteni. A legtöbb esetben a felvásárló maga sem tudja,

hogy pontosan mekkora lenne az ő korrekt beszerzési ára és mennyivel magasabb az a piacon a termelők által reálisnak tartott felvásárlási árnál. Ezért előfordulhat az is, hogy a 3.a. ábra C pontjánál alacsonyabban kijelölt áron történik meg a felvásárlás.

A felvásárlás folyamatos „oligopszonizálódása" következtében a felvásárlási volumen csökken, több termelő kiszorul a piacról, és más termékekkel próbálkozik, vagy beszünteti gazdasági tevékenységét. Másképpen fogalmazva, válaszképpen az oligopszon árdiktátumra, a kiszolgáltatott partnerek oldalán is megindul a szerveződés, koncentrálódás.

Az általam szerkesztett, **mezőgazdasági oligopszon piacon** a folyamatok kissé másképpen alakulnak. Ez a folyamatok eredménye alapján is látható. Ugyanis hosszabb történeti időszakot áttekintve megfigyelhető, hogy a mezőgazdaságban nem folyik koncentráció, legalább is olyan mértékben, amilyen az eredményes ártárgyalásokhoz szükséges piaci eladói erőt biztosítaná kínálatuk mögé. Mi biztosítja akkor a kevéssé hatékony mezőgazdasági termelők tartós piacon maradását? A választ a 3.b. ábrán találjuk meg.

A termelőknek az a csoportja (a Q_M és Q_0 közötti kínálattal rendelkezők), amelyik a megajánlott felvásárlási árnál magasabb költségekkel termel, és emiatt a piac elhagyására kényszerülne, elfogadja a számára veszteséget jelentő árat rövid távon. Viszont az alaphelyzet hosszabb távon sem változik. Továbbépül a bevezetőben említett ok-okozati spirál. Ennek során a termelői érdekképviseletek a kormányzattal elfogadtatják– többnyire a részben jogos agrársajátosságokra hivatkozva, részben bizonyítva az oligopszonizációnak egy kiindulási időponthoz viszonyítva piacszűkítő hatásait – piaci intervenciós ár-, vagy közvetettebb jövedelemtámogatásukat. Ebből a támogatásból ellentételezik a felvásárlási áron realizálódó veszteségeiket, amikor azt választják, hogy a megajánlott P_M áron átadják termékeiket. Az állami támogatást a 3.b. ábrán az A, C, C' piros háromszög jelöli.

A feldolgozó így azt a Q_0 mennyiséget vásárolja meg, amelyet a tökéletes verseny állapotában vállalt volna. Esetenként ennél többet is, ha a termelők alacsonyabb árakat is elfogadnak, miután az az állami kompenzációba még belefér.

További kérdésként vetődik fel, hogy miért ragaszkodik a mezőgazdasági termelő a tartósan veszteségessé váló terméke további termeléséhez, ha az láthatóan nem tekinthető perspektivikus jövedelemforrásnak? Ennek nemcsak gazdasági okai vannak. A gazdaságon kívüli okokkal, mint pl. hogy a mezőgazdasági termelés életforma is azon túl, hogy jövedelemszerző tevékenység, nem kívánunk foglalkozni. Viszont az a körülmény, hogy a mezőgazdaságba befektetett pénz- és tudás tőke nehezen konvertálható, az eszközállomány, a kapacitás ugyancsak nehezen konvertálható, már részben adhat magyarázatot. A mezőgazdaságra igaz leginkább a „házam a gyáram" kijelentés.

Az eddigiek során talán sikerült új megközelítésből megvilágítanom azt a folyamatot, amelynek eredményeképpen a mezőgazdasági árak világméretekben és tartósan eltérnek az értéküknek, vagy árcentrumuknak is felfogható walrasi eszmei áraiktól.

A vertikális piaci partnereinek koncentrációjával, gazdasági és társadalmi helyzeténél fogva lépést tartani nem tudó termelő tehát inkább vállalja a veszteséget eredményező beszerzési árakat és termékéért a költségeit sem fedező felvásárlási árat, ha annak fejében nem kell termelő tevékenységét és életformáját feladnia. Az állam, látva a mezőgazdasági termelőnek az egyéb okokra visszavezethető egzisztenciális veszélyeztetettségét, őt támogatásban részesíti. A **termelő**, ismerve jövedelemhelyzetének tartósságát, **hosszabb távon is számít a**

támogatásokra, ezért továbbra is elfogadja termékéért az annak eszmei értékétől elmaradó árat. A **feldolgozó és a termelőeszköz-értékesítő** ugyancsak **számít** piaci partnerének a termelőnek – támogatásokkal is kalkuláló – **árelfogadó magatartására**. A mezőgazdasági értékesítési árak – melyet lobby szinten a termelőt is befolyásolni tudó koncentráltabb szerveződések tartanak fenn – így tartósan eltérnek értéküktől. Fokozatosan elvész az árak értékalapú viszonyítási lehetősége. Az **értékeltérítéses termelői árképzést legitimálja** a **mezőgazdaság folyamatos** – döntően más megfontolások (agrársajátosságok) alapján indokolt – **támogatottsága**. Természetesen a fent leírtak egy helyzet nagyon sommás bemutatását és indoklását adják.

Az eddigiek összegzéseképpen megállapíthatjuk: A piaci partnerek koncentrációjára nem koncentrációval, hanem külső források igénybevételével válaszoló egyensúlyi áralakulás a mezőgazdasági termelő esetében a oligopol és oligopszon piacokon kialakuló igazodó árnak az elfogadását jelenti. Tehát **a mezőgazdasági árak már tartalmazzák az elsődleges értéktorzulást** azáltal, hogy oligopszon piaci egyensúlyi árak (2.a. és 3.a. ábrák). **Ugyanakkor tartalmazhatnak egy második értéktorzulást is**. Ez akkor következhet be, ha a spontán oligopszon piaci egyensúly mellett nem hagyják el a piacot azok a termelők, akik a kialakult egyensúlyi ár mellett veszteségessé válnak, és mint említettük, az árakat külső támogatások igénybevétele mellett elfogadják (2.b. és 3.b. ábrák). **Az** így kialakuló **árak** viszont, a termelőknek a pozícióharcokban játszott árelfogadói szerepe miatt **magasabbak is lehetnek az oligopszon egyensúlyi áraknál**.

Az értékvesztés megállításának lehetséges módozatai

A teljesség kedvéért azt is meg kell jegyeznem, hogy a mezőgazdasági termékek felvásárlásának oligopszon piaci helyzete megváltozhat, ha a pl. időjárási elégtelenségek miatt olyan mértékű **termeléskiesés** (pl. aszálykár) következik be, amely az általában oligopszon helyzetű felvásárlóknak a maximális profitját biztosító Q_M mennyiségnél kisebb kínálatot idéz elő.

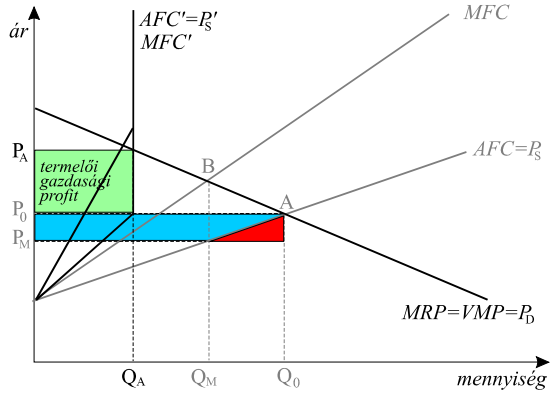

4. ábra Hozamkiesés melletti mezőgazdasági oligopol termékpiac
Forrás: mikroökonómiai alapösszefüggések felhasználásával saját szerkesztés

Ilyenkor – az eddigi szerkesztéseim logikáját követve – a 4. ábrán bemutatott helyzet áll elő, amelyben termelői gazdasági profit keletkezik. Az ábrán ezt világoszöld színnel jelöltem. Az aszálymentes kiindulási helyzetben keletkező felvásárlói oligopol gazdasági profitot a piros háromszöggel jelzett támogatásból származó, és az azzal kiegészülő, a koncentráltabb piaci megjelenés miatt keletkező kék téglalap jelöli. Az aszálymentes Q_M termékmennyiség mellett keletkező P_M ár helyett a Q_A „aszályhozam” és P_A „aszályár” alakul ki. A termelők

ráfordításai az aszály esetén nem voltak alacsonyabbak, mint aszály nélkül, ezért bevételükről kisebb aszályhozam mellett sem kívánnak lemondani. Ezt meg is tehetik, mert a kisebb kínálat iránt magasabb áron is van kereslet. Az ábráról ez a következőképpen olvasható le: a termelők a tervezett Q_0 hozamot P_0 ráfordítással szándékoztak előállítani. Azonban Q_0 helyett csak Q_A termett. Ezért a Q_A mennyiségért szeretnének P_0 árat kapni. Erre esélyük is van, mert a piac (az oligopol helyzetű felvásárlók) a B pont mellett kijelölhető Q_M mennyiséget keresnek, ami több a rendelkezésre álló Q_A mennyiségnél, ezért az árat nem ők szabják meg, hanem a termelők, akik ha eredményes ártaktikát folytatnak, termékeikért akár P_A árat is kikényszeríthetnek. A $Q_A \cdot P_A$ aszálybevétel természetesen kisebb lesz, mint a $Q_0 \cdot P_0$ tökéletes piacon elérhető aszálymentes bevétel lett volna, viszont minden Q mellett - Q_A és Q_M között – nagyobb a $Q_M \cdot P_M$ oligopol felvásárlás melletti aszálymentes bevételnél. A természeti károk tehát „átírhatják” a walrasi tökéletes piaci változatlan árarányokat, de az oligopszon piaci alapképletet is.

A hozamkieséssel azonos módon befolyásolja az áralakulást a **termelési kvóta**, amikor a termelők jóléti közgazdasági értelemben jóléti többlethez jutnak, ami termelői gazdasági profitként értelmezhető.

Látható, hogy a termelési feleslegeket korlátozó, akár „természetes”, akár „mesterséges” okok megoldást jelenthetnek a mezőgazdasági árak értékvesztésének megállítására.

Tartós megoldást jelent a támogatásoknak a termeléstől való elválasztása, a **decoupling**. Ez az intézkedés alternatív jövedelemforrást jelent a termelés megszüntetése esetére is, a piacot elhagyó – távozásukig a termelői oldal piaci pozícióját rontó – veszteséggel termelő gazdálkodók számára.

A jelenlegi, **történelmi jogosultságon alapuló** támogatási gyakorlat - oligopol és oligopszon piaci erőfölény alapján – mindkét profit-típus (koncentrációból és termelői támogatásból származó) képződésével kénytelen együtt élni (6.a. ábra).

A **támogatások leválasztásával** járó megoldásnak előnye, hogy korlátozhatja mind a koncentrációból, mind a termelői támogatásból származó profitok mértékét. Hátránya, hogy általa a támogatások forrásai kerülnek – az Unió adófizetői részéről az agrártámogatásokkal szembeni értetlenség erősödésével – veszélybe. Ez a körülmény pedig a forrásoknak az árak eredményes értékstabilizálásához kívánatos szintjét teheti kérdésessé.

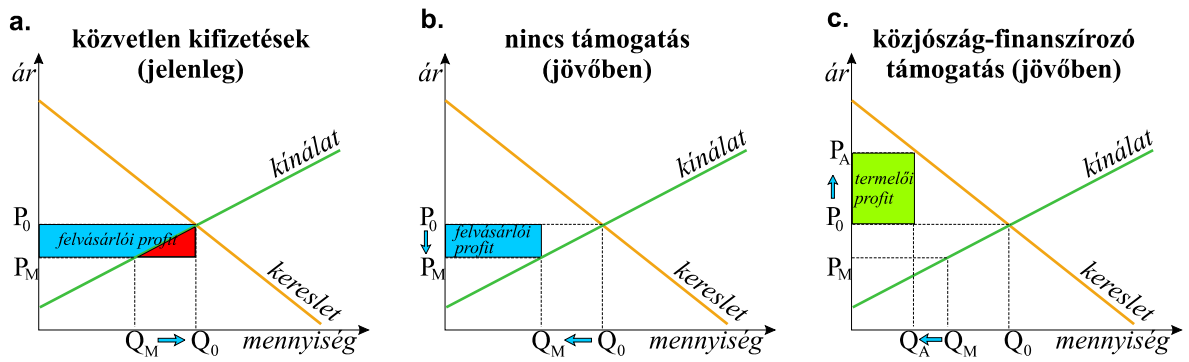

5. ábra A mezőgazdasági outputok piaca
Forrás: saját szerkesztés

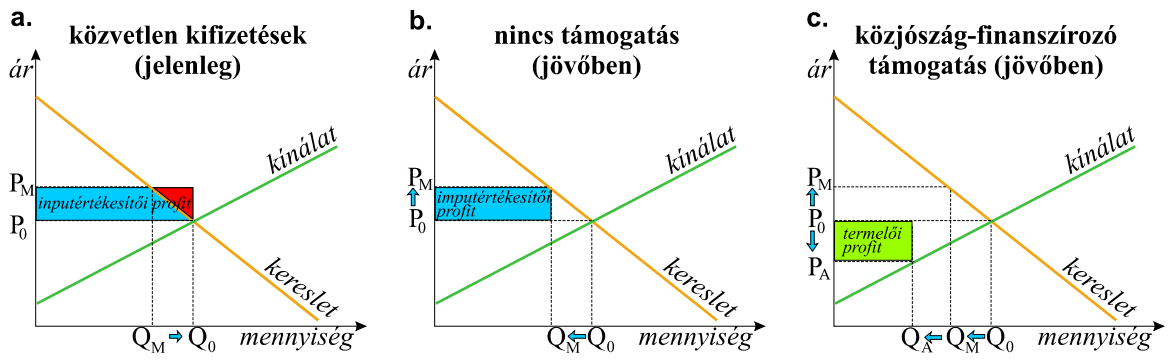

6. ábra A mezőgazdasági inputok piaca
Forrás: saját szerkesztés

Abban az esetben, ha a támogatásokat – jelentős támogatásfilozófiai fordulattal – az **agrártermelők által előállított közjószág társadalmilag elfogadott ellenértékeként** fogadjuk el, akkor a mezőgazdaságból élők, mezőgazdasági tevékenységük mellett a pozitív externáliák „produkálását" támogatott alternatív jövedelemszerző tevékenységüknek tekinthetik. Ha ez az externális hatású, döntően környezet-karbantartói eredményekkel járó tevékenység konszenzuálisan - vagyis, mezőgazdasági és nem mezőgazdasági foglalkozású uniós állampolgárok társadalmi megegyezése nyomán - megélhetést biztosító mértékű támogatást jelent a vidéken élőknek, akkor a mezőgazdasági termelés természetes (humánus) koncentrációja mellett a támogatott környezetgazdálkodás felveszi a csak veszteséges mezőgazdasági termelést folytatni képes vidéki lakosság munkaerő-feleslegeit is. Ezáltal a veszteséges termelő nem kényszerül (legalább is nem olyan mértékben, mint jelenleg) támogatáson vásárolni piaconmaradást. **Eltűnik a mezőgazdaság ellenoldali piaci partnereinek profitjából a támogatásból származó rész (5.a, 6.a. ábrák: piros jövedelemterület).** Miután termelést csak a leghatékonyabban termelőknek érdemes folytatniuk, a rendszer életbelépése jelentős hatékonyságjavulást eredményez. Ugyanakkor a szélsőségesen kedvező időjárás eredményeképpen továbbra is képződhet termékfelesleg – de a kevesebb gazdálkodó kisebb összvetésterületén – kevesebb.Amennyiben a közjószág-finanszírozás társadalmi megegyezés alapján jogszabályban rögzítetten történik, tehát nem piaci szabályozású a szóban forgó közjószágnak az értékmeghatározása, akkor nem alakulhat ki annak (tökéletlen) piaca, így nem alakulhat ki annak, piaci erőfölényen alapuló értékvesztése sem. A mezőgazdasági termelő számára az egy stabil és kiszámítható – pejoratív felhangok nélkül – „állami alkalmazásban szerzett" jövedelemelemnek lesz tekinthető, ami mérséklőleg hathat a mezőgazdaság jövedelemdiszparitásra. Tehát lényegesen javulhat a mezőgazdasági termelők termelői piaci pozíciója. A termelői szerveződések (termelői csoportok, szövetkezetek, stb.) előnyösebb pozícióból indulva - így eredményesebben - folytathatják intézményes érdekérvényesítő tevékenységüket. **Eltűnik a mezőgazdaság piaci partnereinek profitjából a koncentrációs (gazdasági) profit (5.b, 6.b. ábrák: kék jövedelemterület) jelentős része**.

Abban az esetben, ha a közjószág-előállítás jövedelmezősége növekszik – és idővel ez egyre biztosabban be is következik, különösen, ha az éghajlatváltozás kedvezőtlen hatásainak kiküszöböléséből egyre nagyobb feladatok hárulnak a környezet-karbantartókra – a vidéki lakosság megteheti, hogy korlátozza saját mezőgazdasági termelését és általa erősíti piaci erőpozícióját. Ha a mezőgazdaság a termelését az oligopszon piaci partner jövedelem-optimumához tartozó mennyiség alá tudja vinni, vagy beszerzéseit az oligopol inputértékesítő partner számára optimális jövedelmet biztosító mennyiség alá sikerül szorítania, akkor piaci pozícióját akár annyira is megerősítheti, hogy a piaci erőfölényt a maga oldalára tudja fordítani, és ármeghatározó szerepe nyomán saját gazdasági profitra is szert tehet. Ennek a

profitnak a mértéke az ellenérdekeltségű piaci oldal – mezőgazdasággal szembeni – kiszolgáltatottságában a mezőgazdasági termelés volumenéhez Q_A tartozó, a partner keresleti, vagy kínálati függvénye szerinti egyensúlyi áron P_A képződő értékig is eljuthat. **Megjelenik, és a maximumáig emelkedhet a mezőgazdaság gazdasági profitja (5.c, 6.c.: zöld jövedelemterület).**

A közjó-előállítás képes foglalkoztatni - pontosabban környezetgazdálkodásának mérhető társadalmi hasznossága alapján differenciálva díjazni – a vidékre visszatelepült városi munkanélkülieket is.

Irodalom

KOPÁNYI, M. – MARTIN HAJDU, GY. – VÁGI, M. – BARA, Z. – TÓTH, F. – LEHOCZKI, ZS. – BERDE, É [1990]: Mikroökonómia, Aula Kiadó, Budapest.

MÁTYÁS, A. [1973]: A modern polgári közgazdaságtan története, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest,

PEARCE, D. W. [1993]: A modern közgazdaságtan ismerettára. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

Szerző:
Varga Tibor PhD, tudományos munkatárs
Agrárgazdasági Kutató Intézet
1093. Budapest Zsil u. 3-5.
vargat@akii.hu